

ZÁVĚR

V našich úvahách jsme vyšli z charakteristiky pojmu životní dráhy, specifikovali sociologický přístup k jejímu zkoumání, vyzkoušeli jej na několika dílčích analýzách naší sociální skutečnosti. Od ní vrátili jsme se k teoretické úvaze o vztazích mezi cyklickými, havarijními a historickými artikulacemi životní dráhy, o povaze metod jejího sociologického zkoumání. Konstatovali jsme, že sociologie životní dráhy tvoří svěbytné badatelské pole a že konstituování samostatné sociologie životní dráhy stává se aktuálním úkolem, jenž vyplývá z vnitřních potřeb naší společnosti, z potřeb praktických i teoretických.

Sociologie životní dráhy je uvnitř sociologie vysloveně meziodvětvovým tématem. Pojetí životní dráhy jako celku, jako pohybu identického sociálního subjektu v biografickém čase, představuje specifický průřez sociálními vztahy v jejich historickém vývoji. Poskytuje tím cennou možnost syntézy poznatků odvětvových sociologií, jako je sociologie mládeže, stáří, práce, rodiny, volného času atd. a organicky spolu propojuje sociologické zkoumání na úrovni celospolečenské, skupinové a osobnostní.

Povahou předmětu i pestrostí metod patří dále k problémovým okruhům, které bezpomínečně vyžadují interdisciplinární spolupráci všech oborů společenských i některých oborů přírodovědeckých a disciplín hraničních (biologie člověka, biosociologie, sociální lékařství, gerologie, historická demografie).

Není nutné předčasně rozhodovat otázku, zda je sociologie životní dráhy zvláštním oborem sociologie, „biografickým hnutím“ anebo jen meziodvětvovým a interdisciplinárním problémem. Zatím vycházíme ze stanoviska, že ve všech vědách o člověku lze tematizovat „hledisko životní dráhy“ jako závažné mezivědní pole bádání, pro které má němčina výstižný termín „Lebenslaufforschung“ („bádání o životní dráze“, „výzkum životní dráhy“). Nenašli jsme vhodnější český ekvivalent než ter-

mín „biografický výzkum“ — nikoli ve smyslu „výzkumu, který používá biografickou metodu“ (a to ještě zúženou na rozbor osobních dokumentů), nýbrž ve smyslu „analýzy daného okruhu jevů v biografickém čase“ a s použitím všech metod, jež k tomu cíli vedou. Sociologie životních drah by v tom případě byla částí „biografického výzkumu“ („bádání o životní dráze“), která specifikuje toto téma po předmětné i metodické stránce z hlediska sociologického. Obdobně postupují psychologové v psychologii stárnutí a stáří, etnografové v rozbořech vazeb mezi rituály, obyčeji, folklorem na straně jedné a biografickými artikulacemi života člověka na straně druhé, pedagogové v teorii celoživotního vzdělávání apod.

Po metodické stránce jsme z vlastních empirických šetření i z konfrontace se západoevropskou sociologií životní dráhy vyvodili závěr, že složitost fenoménu životní dráhy vyžaduje, aby se pracovalo tzv. kvalitativními metodami (biografická metoda, nespojovaná jen s „vyprávěnými životními příběhy“, dále obsahová analýza, typologie, případová studie), vždy ovšem v korigující konfrontaci s komplementárními metodami kvantitativními (statistická šetření a další, jemnější typy strojového zpracování dat, např. longitudinální analýza kohort). Sociologickou metodologií totiž nelze měřit umělým protikladem mezi kvantitativními a kvalitativními metodami, mezi nomotetickými a idiografickými, explanačními a interpretativními přístupy.

Vzhledem k povaze a složitosti předmětu zkoumání má pro sociologii životních drah zvláštní význam nejen vztah k literární vědě (příp. k uměnovědě), ale také k literatuře samotné (a k umělecké tvorbě vůbec). Tato tvorba (zejména literární, filmová a fotografická), vypovídající osobitým způsobem o životopisech a životních situacích lidí, může být — při obezřetném metodickém a interpretačním postupu — cenným pramenem sociologického poznání, mimo jiné též poznání o „biografickém vědomí“.

Otázka „biografického vědomí“ se nám vynořovala v nejrůznějších souvislostech a podobách, např. jako problém intencionality, interpretace a re-interpretace vlastní minulosti, diferencovaného posuzování krizí a havárií, subjektivních postojů v osobních dokumentech. Položili jsme ji také při úvaze o potřebě rozpracovat sociologii světových názorů či životních filozofií.

Problematiku sociologie životní dráhy nelze rozvíjet bez filozofické analýzy konstituce významů v průběhu biografického vývoje (s kritickým přezkoumáním Mannheimovy „sociologie vědění“ i Husserlovy fenomenologie). Jde např. o široký okruh problémů časového vědomí, speciálně pak percepce biografického a historického času, dále fenoménu kompenzačního nebo přímo sociálně schizofrenického vědomí, způsobu života člověka ve fiktivní sociální skutečnosti, anebo o paradoxní úkaz, že vědomí člověka odvíjí se často nezávisle na jeho vědomí.

Při řešení těchto otázek nemůže sociologie neudržovat zvláště úzký vztah se soudobou filozofií, a to nikoli jen jako s jednou z mnoha disciplín.

mezivědní spolupráce, ani jen ve smyslu vybavení sociologie obecnými teoreticko-metodologickými a světonázorovými východisky. Filozofie navíc kultivuje sociologické myšlení, překvapuje svým způsobem tázání, přináší podněty k řešení řady speciálních otázek, jako je problematika času, teorie člověka, filozofie jazyka, téma hodnot a hodnocení apod.

Pokud jde o význam sociologie životní dráhy pro praxi, nebudeme tu opakovat výčet konkrétních možností její aplikace. Připomeneme pouze to, co je jim dnes společné: nové potřeby společnosti, intenzifikace společenského vývoje, náročné požadavky na člověka, na tak významné „biografické“ kategorie, jako je výkon, odpovědnost, odvaha, iniciativa, riziko, oběť. Vznikají nové vztahy mezi cyklickým a historickým, a také možnosti nových krizových a havarijních vstupů do těchto procesů.

Smyslem sociologického studia životních drah je racionalizovat řízení celé společnosti, testovat dosah opatření pro každodenní život lidí i prohlubovat poznání člověka o sobě samém, optimalizovat cíle a prostředky, odkrývat a překonávat sociální disfunkce a rozpory, „vrátit člověka do struktur“. To v sobě zahrnuje i požadavek, aby se člověku rozšířily možnosti volby a tvorby, možnosti toho, aby se ve větší míře stával subjektem historického dění a spolu s tím také subjektem utváření sebe sama.

V životních drahách není vše propočitatelné, ani zcela regulovatelné. Naštěstí. Sociologie životních drah nechce být receptářem na úspěšný život. Člověk se nakonec musí rozhodnout a převzít odpovědnost sám.

Nazvali jsme sociologii životní dráhy sociologií konečnosti člověka. Ona je však také sociologickým poznáním opakovatelného v neopakovatelném, sociologií historickou, a tedy také — sociologií kontinuity společenského člověka a jeho usilování.

